

12. *O akcentu aorista* (Jezik, VI).
13. *Sibilarizacija u stranim riječima* (Jezik, IX).
14. *Njemački jezik u komedijama Jovana Sterije Popovića* (Jezik, IX).
15. *Akcenatske inovacije među jednosložnim promjenljivim riječima u novom Pravopisnom rječniku* (Filologija, 4, 1963).
16. *Jedan pedagoški pokušaj u akcentologiji* (Ivšićev zbornik, 1963).
17. *Leksičke bilješke uz jedan Krležin tekst* (Republika, 19, 1963).
18. *Još uvijek mi treba stara gramatika* (Maretićeva, Republika, 19, 1963).
19. *Profesoru Ljudevitu Jonkeu o njegovoj knjizi „Književni jezik u teoriji i praksi“ – poslanica* (Republika, 20, 1964).
20. *Kako je Matoš krstio Skerlića* (Republika, 24, 1968).
21. *O novom rječniku „obiju Matice“* (Republika, 24, 1968).

Jedan dio ovih članaka objavio je B. Klaić u knjizi *Između jezikoslovlja i nauke o književnosti* (Matica hrvatska, Zagreb, 1972), s dva nova članka: 1. *Nepoznati Tim*, 2. *Gavella i kazališni jezik*, a članak je o Steriji (ovdje br. 14) proširen u „Jezična problematika u nekim komedijama Jovana Sterije Popovića“.

Mnogi su od tih članaka, kao što se vidi, objavljeni upravo u časopisu *Jezik*.

U prikazivanju jezične problematike B. Klaić u *Jezik* uvodi vedrije tonove, već u svojim prvim člancima, a posebno člankom Četiri plača iz muke po Matošu (XXIV).

U ediciji „Pet stoljeća hrvatske književnosti“ priredio je B. Klaić i jezično komentirao dosta velik broj pisaca, a za JAZU je pravopisno uredio Matoševa djela (20 knjiga).

Da završimo: Bratoljub Klaić je lingvist koji je našu lingvistiku, filologiju i kulturu zadužio neobično mnogo. Svojim talentom i marom bio je poslenik neobično velikog formata na uzoranoj i neuzoranoj njivi našega jezikoslovlja.

Valentin Putanec

JEDNA PROZODIJSKA INTERPRETACIJA

(Miroslav Krleža: *Pjesma mrtvom čovjeku*)

Krunoslav Pranjić

Interpretacija, a prozodijska?! Da! Latinski: *interpretari* = biti posrednik, tumačiti, razlagati; interpretirati (v. nadalje u *Klaića*) može značiti i ovo: poseban način na koji reproduktivni umjetnik oblikuje djelo koje izvodi. Pa da se uzdičimo ako li je ovo iole istini nablizu: što je – uzmimo – klavirist Chopinovoj kojoj mazurki, to da smo mi kojoj – uzmimo – pjesmi ili ma kojemu književnosnome tekstu kad ih uzmemo objašnjavati. Zašto da ne? Na ustuk jednome ultraškom, a branjivu raširenu stajalištu kako pjesništву ne treba „advokatisanja“ interpretatorskim posredništvom, interpretacije su odvajkada, tj. otkad je pjesništva, pak će valjda i biti da će ih interpretacijā, biti dokle god njega, pjesništva, uzbude. Jer, hoćemo-nećemo, tumačenje pjesmòtvora i traganje za, osobito, posrednim mu smislovima, temeljem je svakog proučavanja pjesništva kojemu se (proučava-

vanju) valjanost potvrđuje u primjerenim iskustvenim raščlambama što bi imale da privrjeđe NE toliko novih znanja koliko novih s p o z n a j a o pojedinačnomet pjesmotvoru ispod skalpela interpretacijske anatomije.

Pod prozodijskom (interpretacijom) razumijevam takvo tumačenje pjesmotvora koje se temelji na upućivanju u pjesničku ulogu kojega od prozodema, tj. jedinice prozodijskoga sustava koji pak sustav jest ukupnost suprasegmentalnih elemenata u jeziku; na manjem stupnju metajezičke apstrakcije, ili pak posve zorno rečeno: u prozodiju (kao dio fonologije/fonetike) svrstavamo, „riječju”, sve vrednote govorenoga jezika: intonaciju, intenzitet, registar, tempo, stanku; u našemu interpretacijskome predlošku bit će riječi o jednoime naglasnom ostvaraju, tj. o akcentu. Odmah je mesta za dvojben upit: raspravlјat će se – dakle – o pjesničkoj zadaći naglasnoga prozodema, a naglasak sâm nomenklaturalno i ne figurira medu pobrojanim prozodijskim jedinicama; nikakva tu protuslovija nema; ili, ono je tek privid: posrijedi je to što je akcenat kompozitna veličina (intonacijë s intenzitetom) pa ga, stoga, i ne treba navoditi kao zasebnu pojavnost jer je uključena; jednako npr. kao što je i ritam kompozitan fenomen budući da su sve vrednote govorenoga jezika ritmòtvorne, pa stoga ni ritam ne valja enumerirati kao nekakav autonoman entitet s obzirom na to da je i on uključen: u vrednote govorenoga jezika, tj. u njihovu kombinaciju.

Još je jedan „dešpet” motivacijom ovome pisanju: mentalitetni prosjek odrične recepcije Krležina štiva dijelom se temelji na apriorističkome sudu kako Krležin jezik niti je vele sofisticiran, niti je jezik za misaone, pak prema tome ni za osjećajne nijanse/finese, a nèkmoli za dubine ... Pa su karakterizacije Krležina „jezika i stila” koje idu za tim da ga „uduture” (= paušalno, bez pojedinačnog odmjeravanja) ocjenjuju – karakterizacije raskošna polimetaforična dijapazona: hidrološki – jezik bujica; geotektonički – jezik usov, magijski – sugestivan jezik; pirotehnički: vatrometan; kemijskoenergijski: ekrazitne snage; nuklearnofizički: atomski; marcialno: bojovni jezik koji raznosi protivnika; polemički valorizantno: jezik „maksimalno izražajan u negaciji”...¹

Pa ipak, kažem, nije Krleža samo sporitelj i rušitelj, a takav je u jednom tipu prosječne recepcijiske predodžbe; kadar je on da istiješti i izažme iz jezika čvrste dokaze o tanahnoj čuvstvenosti izraženoj npr. tugom za izgubljenim prijateljem; karakterizaciju ocjembeno anticipiram, ali će je i dokazivati: takva se tuga fine i duboke tankočutnosti očituje u pjesmotvoru

PJESMA MRTVOM² ČOVJEKU

U spomen Zlatka Galla

Čudna stvar. U tvojoj sivoj sobi gori svijeća,
a tebe nema.

- (3) U sivom ruhu austrijskog oficira *ti yèć si stao* pred sud Gospodnji.
Da li stojiš lijevo ili stojiš desno?

¹ Vidi o tome: *Sjećanja*, u: *Kritičari o Meši Selimoviću*, izd. Svjetlost, Sarajevo 1973, str. 344.

² Sve prozodijske označke ili označke isticanja interpretatorski su moje (K. P.).

- Čudna stvar. U tvojoj sivoj sobi gori svijeća,
- (6) i suton je, a tebe, dragi, nema.
 Titra plam po prljavom plafonu, a jedan drugi putnik,
 što u tvojoj sobi sada u grob putuje,
 t a j pjeva neke tužne napjeve.
- (10) Gle, cvatu jabuke. *Jā glēdām* modro ljetno nebo,
 (11) i kuću gledam žútu, kuću gledam mŕtvu,
 (12) a zrelo živi ova mŕtvā kuća u čelijama crvenim *mog mozga*:
 srpanj je, i cvatu ruže. U sobama su zelene rolete
 popile sve svijetlo, pa je polutmina,
 i one gospe stare u svili krinolina
 na zidu u okviru šute crnom ovalnom.
- (17) *Já čūjēm* glas tvoj, t v o j čujem *sād jā* glas.
 To glupa neka pest oborila je nas,
 (19) tčpào si i s tobom razdrti su pali
 djetinjstva našeg bijeli stjegovi.
 Stjegonošo tužni mrtve radosti,
 (22) t v o j čujem *sād jā* glas.

Sada, prvo o onome što je u interpretacijskoj hijerarhiji oko našega predloška sporednije, što je više možebitni recitacijski problem: da li je ono naslovno *Pjesma m ē t v ō m čovjeku* ili *m ē t v ō m*? (Kad bismo to u engleski, bi li to bilo: Poem to a dead man, ili: to *the...?* Valja reći da nijedna od dviju prijevodnih opcija ne pokriva sve morfofonematske implikacije izvorne alternacije.) Sve kad bismo i pokušali rekonstruirati pretpostavljuvu autorsku dvojbu oko toga da li je naslovni pridjev shvaćen dvojako atribuški: kategorijalno, kao stalna osobina – *mŕtvōm*; shvaćen nekategorijalno, kao trenutna ili privremena osobina – *mŕtvōm*; ili shvaćen samo predikatno, ali ne i tako morfološki nedvojbeno ubličen: *mŕtvū* – teško da bismo pouzdano mogli utvrditi bješe li to u autorskoj intenciji, bješe li – dakle – osviješteno, ili ne bje (pak prema tome bje spontano); zбilo li se to autorski voljno ili mimo njegovu volju – interpretacijski sad je irelevantno; posrijedi je jedna druga jezična možnost, štokavski jedan rafiniran potencijal razlikovni, pak je interpretatorovo da ga dekodira. Jezikoslovno je izazovno konstatirati kako naslovni pridjev nije morfološki neutraliziran, tj. da mu oblička razlikovnost nije svedena na multi stupanj, nije potrta s obzirom na kategoriju određeno/neodređeno jer se javlja u liku pronominalne paradigmе (= zamjeničke sklonidbe) te je izvjesno određen: *mrtv-om*, dok bi u liku nominalne paradigmе (= imenske sklonidbe), također morfološki distinktivan (= oblički razlikovan) s obzirom na već rečenu kategoriju određeno/neodređeno pouzdano neodređeno glasio: *mrtv-u*. No, ne označimo li prozodijska obilježja na liku zamjeničke sklonidbe, dobijamo ambiguitetu (= dvosmisličku) homografsku (= istopisnu) morfonematsku jedinicu koja nije homofonska (= istozvučna): fonemska sekvencija može se zvučno ostvariti i kao naglasna i duljinska određenost: *mŕtvōm*; a može i: *mŕtvōm*, što je oblički određeno (-om), a naglasno neodređeno (te je naglasno jednakovredno s likom *mŕtvu* što se kategorije neodređenosti tiče); u izboru među naglasnim, dakle prozodijskim ostvarajem: *mŕtvōm/mŕtvōm*, u kontekstu ove Krležine pjesme i recitatorski i inter-

pretorski odlučio bih se za morfonematsku inačicu: *mŕtvōm* koja sadrži ono čudo od štokavske morfonematske da paradigmata je morfematski određena (*-om*), ali supra-segmentalnim fonemom, tj. akcentom ostaje neodredena (*mŕt-*) – što sve rezultira stilističkim potencijalom hipersofisticirane nijanske finese. Interpretiram interpretaciju: postupkom slobodnoga neupravnog govora prebacit će se u autorskiju poziciju: jest da mi je drugar i prijatelj iz djetinjstva Zlatko poginuo, no ja tu stvarnost odbijam, suprotstavljam joj se protestnim krikom i žabom ove pjesme te mu se i ne obraćam kao mrtvom čovjeku, zanavijeke mŕtvome, nego tek kao *mŕtvōm(e) = mŕtvōm(e)*, i to privremeno, i jer je u zbilji moje pjesme uspomena na nj zaživjela nadstvarnosno.³

Dok je još riječi o naglasnim prozodemima, spomenimo kako je kontekstualno nesumnjivo da su u stihu

11. i kuću gledam *žútū*, kuću gledam *mŕtvū*,
oba pridjeva neodređena te da ih naglasno valja adekvatno ostvariti kao što je već zabilježeno: *žútū; mŕtvū*; a da stih

12. A zrelo živi ova *mŕtvā* kuća...

isto tako nesumljivo valja naglasno adekvatno ostvariti određeno: *mŕtvā*.

Neprozodijska je, i digresivna je, pa ipak interpretacijski nezanemarljiva jest primjedba o motivu lijevo il desno stajanja pred sudom Gospodnjim. Nije to prvi ni jedini primjer biblijske (ovdje: apokaliptičke) motivike u Krležinu opusu: bez razumijevanja tih izvora nema ni razumijevanja mnoge njegove te simbolike, te evokativnosti, te metaforičnosti, te aspekata svjetonazorskih – sve postupaka eminentno stilističkih.

No ilustracija krumske dokazne moći o primjerljivosti upravo prozodijske interpretacije na Krležinu *Pjesmu mŕtvōm čovjeku* – slijedi tek sada. Počinjemo od kraja. Stih 22. naglasno ostvarujem:

T v o j čujem *s  d j  * glas

gdje nikog ništa neće začuditi što sam akcenat stihovnog isticanja (iktus) stavio na riječ: *t v o j*. No, da li neće začuditi kad u prozodijskom sistemu inače toničko *j  * sada atonizram, obeznaglašujem: *s  d j  ??* I: činim li to arbitrarno po gospodskoj interpretatorskoj volji-(samoo)volji ili pak utemeljeno na jezičnoj kompetenciji (*secundum Noam Chomsky*) izvornoga govornika, autora ili pak interpretatora kadra intuicijom prihvatići i devijantne jezične pojave, dotad nepotvrđene u jezičnoj performanciji (opet: Chomsky)? Istina model ovakva prozodijskog ostvaraja nalažljiv je u korpusu usmene tradicije, u dječjoj brojalici: – *P  n k  s crvi, p  n k  s mravi – k   se prvi javi ...* gdje možemo lijepo skandirati trohejske stope dobivši ih od združenih jednosloga postupkom atonizacije, tj. obeznaglašivanja toničke riječi (*k  s*) u proklizi s drugom toničkom riječi (*p  n*) koja se onda ponaša kao proklitika na koju ruralno-štakavski akcenat prelazi kao na atoničku, nenaglašenu riječ tipa: *   k  s*.) Domaćem još interpretacijski: nisam sada važan *j  *; stoga se i ne ističem; dapače: svodim se, poništavajući, na obeznaglašenost. Stoga, s istih razloga i prvu polovicu stiha

17. *J   č  j  em* glas tvoj:

³ O toj pojavi gramatike nam mukim mukom muče, suvremene *inclusive*, premda jest da je pojava male čestotnosti, no stoga visoke stilističnosti, to da npr. kosi padeži pridjevskih jednosloga i nekih dvosloga mogu oblički dvojako, prozodijski trojako: *žút  *, *žút  ga*, *žút  g(a)*; *crv  na*, *crv  n  g(a)*, *crven  g(a)*.

naglašujem kako je označeno: *jā* = obeznaglašeno (dakako, jer: ne radi se tu, zaboga, o skandiranju glagolske prezentske paradigmе: *jā čujem, tī čuješ, ðn/ona/ono...)*; radi se o stilistički motiviranoj devijaciji gdje je ritmička sinkopa atonizirana: *jā...* u mimetičkoj (= oponašateljskoj) funkciji uzdaha, jecaja, zagrcnuća... Istom je logikom pravdana, analogijom izvedena, funkcijom opterećena i druga polovica stiha

(10) ... *Jā glēdām* modro ljetno nebo,

u svojoj obeznaglašivačkoj, atonizantnoj verziji. No interpretacijski ću počiniti još veće čudo, još veću naglasnu herezu u stihovima

(19) *Tī pāo si...*

i (3) ... *tī vēc si...*⁴

gdje bih naglasno postupio kako je obilježeno: kao da ostvarujem legitimnu enklizu (*pāosi, vēcī*) i ilegalnu proklizu (*tīpāo, tīvēc*) s obrazloženjem analognim predašnjemu: nisam važan *jā*, no ni *Tī*, već činjenica koju oplakujem u stihu

(6) ... [d]a tebe, dragi, nema.

Sažimanja u poseban zaključak nema; on je već u samoj motivaciji za ovu interpretaciju, prozodijsku, a najavljen je i kao ustuk na neadekvatne sudove (prije će biti da su: predrasude) o Krležinu jeziku.

Neodoljivo se nameće i stilistička analogija s drugom jednom Krležinom pjesmom, *Noć u lipnju*:

1. mimetizacija aliteracijom (homogenizacija supstancije izraza sa supstancijom sadržaja – prema Louisu Hjelmslevu), geminacija čak, pa

2. atonizacija opet u funkciji maksimalno mimetičkoj gdje u stihovima

(22) Sad blistavi kentauri njiste mojom dušom,

i (23) i kopitom me metalnim o tvrdo biju čelo

imamo postupak mimetičke aliteracije, geminacije čak gotovo istovetan kao u stihu

(12) A zrelo živi ova mrtva kuća u čelijama crvenim mog mozga:

(*Pjesma mrtvom čovjeku*).

U istoj *Noći u lipnju* stihovi 16–21 glase:

a čovjek cijelu mirisna bedra

i pjeva:

„Uvijek ono isto. Razdiranje vela.

A Žena je sveta, Žena je bijela,

i tajna njena *zà nās je Sve*.

Jě Sve.

Pustimo sada ovu grafostilematsku simboliku majuskulom: Žena, Sve; efekti su to ni autentični ni ne znam kako kreativni; no krležinski inventivan postupak odista maksimalne mimetizacije ostvaren je, prozodijskim sredstvima, baš kao autentični a nespomenuti, neimenovani a uzdah, jecaj, zagrcnuće – u klimaksu harmonična prožimanja supstancije

⁴ Vidi, ili bolje – poslušaj: *Antologija jugoslavenske literature*, Proza – poezija – drama (4 long-play ploče) izd. Jugoton, Zagreb *sinne anno* (bit će oko 1960), ur. Ivo Frangeš i dr. U gramofonskoj snimci zvučni interpretator Krležine *Pjesme mrtvom čovjeku*, tada glumac HNK-a, Sven Lasta, naglašeno je na kritičkim mjestima ove pjesme postupio veoma slično kao u ovdje opisanoj prozodijskoj interpretaciji. Glumački intuitivno? Vrsno! Redateljski svjesno? To bolje! Kako bilo da bilo – postupio je stvaralačkim ozvučenjem/usnijljenjem pjesmotvoru primjereno.

izrāza sa supstancijom posredovana sadržaja, gdje je enklitičkō *je* u legitimnoj prozodiji stiha

(20) i tajna njena *zà nas je Svë*.

pripremilo stilistički, mimetički, onaj prozodijski i proklinički ilegalan *jě* u stihu

(21) *je Svë*.

rezultiravši sinkopiranim ritmom jambski nенaravnim za svakidašnju komunikaciju, za stil referencijalni i kazivanje afektivno neutralno, no visoko stilističan kao pjesnička opo-našateljska izražajnost datoga afektivnoga konteksta i nauma. Analogije obje pokazuju kako su opisivani, te valorizirani postupci za pjesništvo Miroslava Krleže doista reprezentativno tipološki.

* * *

U povodu skepse o svrhovitosti interpretiranja pjesmotvora gdje se neizbjježno operira instrumentarijem zasnovanim na nekim (jezikoslovnim) znanjima, vrijedjelo bi proslijediti nedavni interview filozofa i pedagoga (!) Françoisa Châtelata te štogod *per analogiam* zaključiti. Na pitanje: šta misli o tome hoće li informatika omogućiti proširenje ljudskoga znanja – filozof će:

– Informatika će sve većem broju ljudi uz najmanji napor priskribljivati sve više informacija. U tome li je proširenje ljudskih znanja? Kao filozof uvijek sam bio nepovjerljiv prema formi „znanje”. Držim da se filozofija neusporedivo više sastoji u želji, u ljubavi i u zadovoljstvu s p o z n a v, a n j a negoli u voljnemu naporu da se izvede kakvo iscrpno znanje.

A na pitanje šta ima prigovoriti formi „znanje”:

– To je pojam naslijeden ponajprije od kršćanske, monoteističke misli koji prepostavlja postojanje istine kojoj se iskaz može utrpati između prve i posljednje stranice kakve knjige. Ili bi se, danas, mogao pohraniti između ulaza (*in-put*) i izlaza (*out-put*) kakve banke podataka. Što se spoznaja tiče, one su molekularni iskazi koji proizvode efekte lokalne razumnajivosti te ne pretendiraju na iscrpnost i trajnost. Iskustvom historika idejā na oprezi sam od znanja kao što sam na oprezi od svakog očitanja volje za totalizacijom. Držim da to nije tek po slučaju što medu totalizacijom znanja i političkim totalitarizmom i te kako da ima vezā.⁵

Pokušajmo s filozofom, i poučeni njime: nisu li nam uporabljena (jezikoslovna) znanja pripomogla u zadobivanju novih spoznja o Krležinoj *Pjesmi mrtvom čovjeku* i Krležinoj *Noći u lipnju* – radili smo zaludu te bi se valjalo manuti čorava posla. Ako pak jesu, onda su nam se muke interpretacijske gradbe prepletale s kliktajima radosti od *čitānja* (fizičkoga čina akustičke realizacije teksta) i još više: radosti *čitānja* (čitānja s tumačenjem, obrazlaganjem, posredovanjem u traženju smislova – da uporabim taj autentičan i autohton izraz – *čitānja* – u značenju interpretacije, a iz tradicije propovjedničke retorike po modelu: *Čitānje* poslanice apostola Pavla Efežanima, na primjer).

⁵ *L'Express*, No. 1628/1982: *L'informatique est-elle civilisatrice?* pp. 79/80.

Sažetak

Krunoslav Pranjić, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 808.62:886.2.07, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 1. travnja 1983.

One prosodic interpretation

The author discusses stress prosodems in the poems of Croatian writer Miroslav Krleža.

SEMANTIČKO-FUNKCIONALNO MODELIRANJE ANTROPONIMA U KNJIŽEVNOSTI (NA PRIMJERIMA IZ DJELA MIROSLAVA KRLEŽE)

Mićo Delić

Književni se lik u poetici i teoriji književnosti uvrštava u strukturne sastavnice i estetičke vrijednosti najvišega ranga. Struktura lika integrira se u strukturu piščeva susreta sa svijetom i životom. Geneza lika izuzetno je složena, pa ipak temelji se na objektivnim sociološkim i imaginacijskim poticajima. Književna antroponimija stoji na jezičnoizraznoj razini u suodnosu s tako naznačenim postavkama.

U opisnoj se antroponomastici antroponim uzima za samostalan normalnojezični znak s funkcijom pojedinačnog imenovanja. Ona pristupa antroponimu kao jezičnom znaku bez isticanja primarne leksičke semantike koju ima ili je imao u prirodnom apelativnom području. Zanima se leksičko-morfemskim i gramatičko-morfemskim značenjem ili značenjem osnove i sufiksa na inicijalnoj, motivirajućoj razini kad se apelativ preobraća u antroponim. Motivacije su iz ovih područja: fizičke i moralne osobine nositelja imena, dijelovi tijela, tjelesni nedostaci, profilaksa, srodstvo, titularni rangovi, oruda, predmeti, fauna, flora, jestvine, religija, mitologija, prirodne pojave, bolesti. Na jezičnoizraznom i tvorbenom planu osobito su zastupljeni nomina agentis, etnik, toponim, hipokoristik, deminutiv, augmentativ, pejorativ, posvojni pridjevi, apstraktne imenice.¹

Riječi s funkcijom imenovanja strukturiraju se sintagmatski u onomastičku antroponimsku formulu. Struktura se formule temelji na izboru i sintagmatskoj kombinatoričnosti leksičkih jedinica, zasićenosti jedinicama, njihovoj redukciji. Osim toga, antroponimskoj se formuli ili nekoj jedinici iz nje dodaju različiti neantroponimski kvalifikatori. Tako nastaje kombinirana sintagma. Imma komunikacijsku funkciju uvećane količine poruke. Njome se ne zanima opisna antroponomastika.

Fonetska, fonološka, morfološko-tvorbena i sintagmatska struktura antroponima uvjetovana je sociolingvističkim kriterijima: topskim (= geografska i dijalektalna određenost, jezični folklor, uzus), stratifikacijskim (= koji socijalni klasni i slojni status ima nositelj imena) i afektivnim (= odnos i stav prema nositelju imena: neutralan, prisian, anti-patičan). Kriteriji su relevantni po važnosti.

Antroponimostilistika ili *antroponimijska stilistika* stoji u suodnosu s opisnom antroponomastikom koja joj je ishodište, ali se antroponimostilistika zapućuje drugim pravcем, istu antroponimsku pojavu istražuje kao stilističku osobitost.

¹ A. Šupuk, *Klasifikacija prezimena po značenju*. Jezik, god. XV, str. 121–127.